
Badiiy matnda “sukut” nutq aktining turli funksiyalari

Ismoilova Zaripa Abduqaxxorovna
zarifaismoilova94@gmail.com

O'qituvchi,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Axmedova Nodira Rustamovna
nodirabegimahmedova784@gmail.com

O'qituvchi,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Usmonova Mohitabon To'raxon qizi
mohitabonusmonova5@gmail.com

2-kurs talabasi,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya Zamonaviy tilshunoslik va adabiyotshunoslikda nutq jarayonining turli jihatlarini o'rganish, xususan, sukut (jimlik) fenomenining lingvopragmatik, semiotik va estetik mohiyatini tahlil etish dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Sukut odatda so'zning yo'qligi, jimlik, pauza deb qaraladi. Biroq badiiy matn kontekstida sukut – bu so'zning yo'qligi emas, balki so'z o'rnini bosuvchi va ma'no yaratuvchi faol nutq akti sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu annotatsiyada badiiy matnda “sukut” nutq aktining turli funksiyalari – kommunikativ, psixologik, estetik, axloqiy-ijtimoiy hamda semiotik jihatdan tahlil qilinadi. Tilshunoslikda J.L. Ostin (1962) va J.R. Sirl (1969) tomonidan ilgari surilgan nutq akti nazariyasiga ko'ra, har qanday so'zlovchining bayonoti faqatgina ma'lumot yetkazmay, balki amaliy harakat – illokutiv (niyatli), perlokutiv (ta'sirli) va lokutiv (ifodaviy) jarayonlarni amalga oshiradi. Shu nuqtai nazardan, sukut ham nutqiy harakatning o'ziga xos turidir: inson jim turganida ham u o'z munosabatini bildiradi, axborot uzatadi, o'z fikrini yashirin shaklda yetkazadi. Sukut fenomeni nafaqat lingvistik, balki falsafiy va psixologik mazmunga ega. Falsafada sukut tafakkur holati, ruhiy tozalik va ichki uyg'unlik belgisi sifatida qaraladi. Psixologiyada esa u his-tuyg'ularni so'zsiz ifoda etish shakli, insonning ruhiy iztirob yoki sabr belgisi sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar Sukut, nutq akti, jimlik, badiiy matn, kommunikativ funksiya, psixologik funksiya, estetik funksiya, illokutiv akt, perlokutiv akt, semiotika, subtekst, noverbal muloqot, ruhiy kechinma, badiiy obraz, ma'no yaratish

Различные функции речевого акта «молчание» в художественном тексте

Исмоилова Зарипа Абдукаххоровна
zarifaismoilova94@gmail.com

Преподаватель,
Узбекский государственный университет
мировых языков

Ахмедова Нодира Рустамовна
nodirabegimahmedova784@gmail.com

Преподаватель,

Узбекский государственный университет
мировых языков

Усмонова Мохитабон Турахон

mohitabonusmonova5@gmail.com

Студент 2-го курса,
Узбекский государственный университет
мировых языков

Аннотация

В современной лингвистике и литературоведении изучение различных аспектов речевого процесса – особенно анализ лингвопрагматической, семиотической и эстетической сущности феномена молчания – стало одним из наиболее актуальных научных направлений. Молчание обычно рассматривается как отсутствие речи, тишина или пауза. Однако в контексте художественного текста молчание – это не просто отсутствие слов; оно проявляется как активный речевой акт, который заменяет слова и создаёт смысл. В данной аннотации анализируются различные функции речевого акта «молчание» в художественных текстах – коммуникативная, психологическая, эстетическая, морально-социальная и семиотическая. Согласно теории речевых актов, предложенной Дж.Л. Остином (1962) и Дж.Р. Сирлом (1969), любое высказывание говорящего не только передаёт информацию, но и выполняет практические действия – иллокутивные (намеренные), перлокутивные (воздействующие) и локуторные (выразительные) акты. С этой точки зрения молчание также представляет собой специфический вид речевого акта: даже когда человек молчит, он выражает отношение, передаёт информацию или сообщает мысли в скрытой форме. Феномен молчания обладает не только лингвистическим, но и философским и психологическим измерениями. В философии молчание рассматривается как состояние размышления, знак духовной чистоты и внутренней гармонии. В психологии оно интерпретируется как невербальное выражение эмоций, отражение человеческих страданий или признак терпения.

Ключевые слова

Молчание, речевой акт, тишина, художественный текст, коммуникативная функция, психологическая функция, эстетическая функция, иллокутивный акт, перлокутивный акт, семиотика, подтекст, невербальная коммуникация, эмоциональный опыт, литературный персонаж, создание смысла

The various functions of the speech act of "silence" in a literary text

Ismoilova Zaripa Abduqaxxorovna

zarifaismoilova94@gmail.com

Teacher,
Uzbek State World Languages University

Axmedova Nodira Rustamovna

nodirabegimahmedova784@gmail.com

Teacher,

Uzbek State World Languages University

Usmonova Mohitabon To'raxon qizimohitabonusmonova5@gmail.com

2nd year student,

Uzbek State World Languages University

Annotation

In modern linguistics and literary studies, the exploration of various aspects of the speech process – particularly the analysis of the linguistic-pragmatic, semiotic, and aesthetic essence of the phenomenon of silence – has become one of the most relevant scientific directions. Silence is usually regarded as the absence of speech, quietness, or a pause. However, in the context of a literary text, silence is not merely the absence of words; rather, it manifests as an active speech act that replaces words and creates meaning. This annotation analyzes the different functions of the speech act of “silence” in literary texts – communicative, psychological, aesthetic, moral-social, and semiotic. According to the speech act theory proposed by J.L. Austin (1962) and J.R. Searle (1969), any utterance by a speaker not only conveys information but also performs practical actions – illocutionary (intentional), perlocutionary (influential), and locutionary (expressive) acts. From this perspective, silence, too, represents a specific type of speech act: even when a person remains silent, they express an attitude, transmit information, or communicate thoughts in an implicit way.

Keywords

Silence, speech act, quietness, literary text, communicative function, psychological function, aesthetic function, illocutionary act, perlocutionary act, semiotics, subtext, nonverbal communication, emotional experience, literary character, meaning creation

Badiiy matnda sukut – bu nutq va jimlik orasidagi chegaraviy zona, soʻz bilan ifoda etib boʻlmaydigan ichki holatning ramziy shaklidir. Adib uchun sukut bu – oʻquvchini oʻylashga, his etishga, talqin qilishga undaydigan badiiy vositadir. Shunday qilib, sukut badiiy matnda maʼno yaratuvchi faol unsurga aylanadi.

Badiiy matn inson tafakkuri va ruhiyatining eng nozik qatlamlarini ifodalovchi sanʼat shaklidir. Unda nafaqat soʻz, balki soʻzsizlik, yaʼni sukut ham mazmun yaratuvchi vosita sifatida muhim oʻrin tutadi. Adabiyotda sukut – bu jimlikning oddiy ifodasi emas, balki chuqur maʼno, his-tuygʻu, iztirob, hayrat yoki eʼtirozni oʻzida mujassam etgan nutq aktidir. Sukut – bu jimlik, soʻzsizlik, lekin maʼnosiz boʻshliq emas. Tilshunoslik, adabiyotshunoslik

va falsafada sukut insonning ichki holatini, ruhiy kechinmasini, fikr va his-tuygʻularini soʻzsiz ifoda etish vositasi sifatida talqin qilinadi.

Oddiy hayotiy muloqotda ham sukut koʻp maʼnolarga ega boʻladi: u rozilik, rad etish, norozilik, iztirob, tushkunlik, sabr, hayrat yoki eʼtirof ifodasi boʻlishi mumkin. Shuning uchun ham sukut kommunikativ hodisa sifatida qaraladi, yaʼni u nutq jarayonining faol elementi hisoblanadi. Badiiy adabiyot inson qalbining eng nozik kechinmalarini, his-tuygʻularini ifodalovchi sanʼat turi hisoblanadi. Adib soʻz orqali oʻquvchining qalbiga taʼsir etadi, ammo baʼzida soʻz aytilmagan joyda – sukut orqali ham kuchli taʼsir hosil qiladi. Sukut – bu oddiy jimlik emas, balki mazmunli jimlik, yaʼni nutq aktining noverbal shaklidir.

Tilshunoslikda J.L. Ostin va J. Sirl tomonidan ishlab chiqilgan nutq akti nazariyasiga ko'ra, har qanday nutq – bu maqsadga yo'naltirilgan harakatdir. Shu jihatdan qaraganda, sukut ham so'zsiz, ammo maqsadli muloqot vositasidir. Badiiy matnda u shunchaki pauza yoki to'xtash emas, balki ma'noga, obrazga, g'oyaga xizmat qiluvchi badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Badiiy adabiyotda sukut alohida estetik ahamiyat kasb etadi. Adib so'z bilan ifoda etib bo'lmaydigan his-tuyg'uni ko'rsatish uchun jimlikdan foydalanadi. Bu jimlik o'quvchini o'ylashga, his qilishga majbur etadi. Shu bois sukut – bu badiiy matnda ma'no hosil qiluvchi san'at vositasidir (Austin, 1962).

Masalan, A. Qahhor, Ch.Aytmatov, X. Do'stmuhammad, Oybek, Abdulla Qodiriy kabi yozuvchilarning asarlarida qahramonlarning jim qolish holatlari chuqur psixologik va axloqiy ma'no kasb etadi. Qahramonning aytmagan so'zi, jimligi orqali uning ichki iztirobi, irodasi yoki qarshiligi ifodalanadi.

Falsafiy nuqtai nazardan qaralganda, sukut – bu tafakkur va idrokning tabiiy holatidir. Inson jim turganida ham fikr yuritadi, his qiladi, qaror qabul qiladi. Shu sababli, ko'plab madaniyatlarda sukut – donishmandlik, sabr-toqat, ruhiy poklik belgisi sifatida qadrlanadi.

Shunday qilib, sukut:

- *Tilshunoslikda* – nutq aktining noverbal shakli;
- *Adabiyotda* – badiiy ifoda vositasi;
- *Falsafada* – tafakkur va ruhiy uyg'oqlik belgisi;
- *Psixologiyada* – ichki holatning tabiiy ifodasi sifatida qaraladi.

Tilshunoslikda so'zning kommunikativ vazifasi haqida ko'p tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, sukutning nutqiy qiymati, uning badiiy matndagi semantik va estetik funksiyalari masalasi nisbatan kam o'rganilgan. Aslida esa, adib so'z orqali fikrni aytsa, sukut orqali uni chuqurlashtiradi, kengaytiradi va o'quvchi tafakkurini harakatga keltiradi.

Sukutning kommunikativ funksiyasi: Sukut muloqot jarayonida axborot yetkazish vositasidir. Ba'zan jimlik aytilgan so'zdan ko'ra ko'proq ma'no anglatadi. Qahramonning jim turishi uning roziligini, qarshiligini, noroziligini yoki iztirobini ifodalashi mumkin. Shu sababli sukut reaktiv nutq akti sifatida qaraladi – ya'ni u so'zsiz javob beradi.

Masalan, Abdulla Qahhorning "Sinchalak" hikoyasida qahramonning jim qolishi uning kechikkan pushaymonini ifodalaydi. Qahramon aytmaydigan so'z – o'quvchi his qiladigan haqiqatga aylanadi (Qahhor, 1983).

Demak, sukut orqali adib o'quvchi bilan yashirin muloqot o'rnatadi – bu o'ziga xos subtekst yaratish jarayonidir.

Sukutning psixologik funksiyasi

Sukut inson ruhiyatining eng chuqur qatlamlarini yoritish vositasidir. Qahramon jim qolganda, u aslida ichida so'zlaydi. Adabiyotda bu holat ichki nutqning jim shakli sifatida ko'riladi.

Masalan, Chingiz Aytmatovning "Asrga tatigulik kun" romanida Edigeyning sukuti – og'riq, iztirob va tafakkur ifodasidir.

Shunday qilib, sukut qahramonning ruhiy holatini o'quvchiga sezdiradi. U hisni so'z bilan emas, jimlik orqali yetkazadi. Shu bois, u badiiy matnda psixologik kuch kasb etadi.

Sukutning estetik funksiyasi

Badiiy matnda sukut ritm, ohang va dramatik kuchni belgilaydi. U pauza sifatida asarning hissiy ohangini kuchaytiradi, fikrni keskin to'xtatadi yoki davom ettirish uchun o'quvchini tayyorlaydi.

Masalan, Oybekning "Navoiy" romanida ayrim dramatik sahnalarda sukut voqeaga jiddiylik bag'ishlaydi.

Sukutning estetik qiymati shundaki, u so'zdan tashqari badiiy vosita bo'lib, o'quvchini o'ylashga, sezishga undaydi. Shu ma'noda sukut – bu ifoda etilmagan so'z, ammo hissiyotning cho'qqisidir.

Sukutning ijtimoiy-axloqiy funksiyasi

Badiiy adabiyotda sukut ko'pincha ijtimoiy bosim, hayotiy murosa, sabr yoki

norozilik belgisi sifatida ishlatiladi. Qahramon jimligi orqali o'z axloqiy prinsipiga sodiqligini yoki irodasini namoyon etadi.

Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" asarida Kumushning jimligi – uning hayo va sadoqatini ifodalaydi.

Bu holatda sukut illokutiv nutq akti sifatida – ya'ni ichki niyat va ruhiy holatni bildiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Sukutning semiotik (belgiyaviy) funksiyasi

Sukut belgilar tizimida mustaqil ma'no hosil qiluvchi unsurlardan biridir. U so'z bilan ifodalanmagan, ammo seziladigan ma'noni bildiradi. Shu sababli sukut belgi sifatida qaraladi.

Kontextga qarab sukutning ma'nosi o'zgaradi:

- *Sevgida* – hisning chuqurligi,
- *Jang sahnasida* – qo'rquv yoki qat'iyat,
- *Motamda* – iztirob,
- *Falsafiy asarda* – tafakkur belgisi.

Shunday qilib, sukut badiiy matnda ko'p qatlamli ma'no tizimini hosil qiladi.

Badiiy asarlarda sukut turlicha ma'no kasb etadi: u ba'zan qahramonning ruhiy iztirobini, ba'zan qarshiligini yoki ichki qarorini ifodalaydi; ayrim hollarda esa u dramatik kuchni oshiruvchi estetik vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bois sukut – bu passiv jimlik emas, balki faol kommunikativ holat, ya'ni o'ziga xos nutq aktidir.

Mazkur maqolada badiiy matnda "sukut"ning turli funksiyalari – kommunikativ, psixologik, estetik, axloqiy va semiotik jihatdan tahlil qilinadi hamda uning adabiy-estetik ta'sir kuchini belgilovchi omillar yoritiladi.

Til – bu inson fikrini, his-tuyg'usini, munosabatini ifoda etuvchi asosiy vositadir. Biroq badiiy nutqda har doim so'z emas, balki so'zsiz ifoda – ya'ni sukut ham muhim kommunikativ vosita bo'lib xizmat qiladi. Sukut – bu jimlik, ammo bu jimlik mazmunsiz holat emas. U ko'pincha ma'noli jimlik bo'lib, so'zlardan ko'ra chuqurroq his, fikr yoki ruhiy holatni ifodalaydi.

Tilshunoslikda va pragmalingvistikada "nutq akti" tushunchasi kiritilgan bo'lib, bu – insonning til orqali maqsadli harakatidir. Shu nuqtai nazardan, sukut ham nutq akti sifatida qaraladi, chunki u muloqot jarayonida ma'lum maqsadni bajaradi: rozi bo'lish, rad etish, norozilik bildirish, iztirob yoki hayratni ifodalash kabi.

Badiiy matnda sukutning kommunikativ funksiyasi

Sukut – bu muloqotdagi maxsus belgidir. U ba'zan so'zning o'rnini bosadi. Qahramon jim turib, ammo shu jimligi bilan ma'lum munosabatni bildiradi. Masalan, dialoglarda qahramon savolga javob bermasa ham, uning jimligi javob vazifasini bajaradi.

Misol: "U unga qaradi, lekin hech narsa demadi." – Bu oddiy jimlik emas, balki his-tuyg'u, e'tirof yoki qarshilik ifodasi.

Bunday hollarda sukut reaktiv nutq akti sifatida namoyon bo'ladi. U og'zaki javob o'rnini bosib, o'quvchiga qahramon ruhiyatini his etishga imkon yaratadi.

Sukutning psixologik va estetik funksiyalari

Badiiy asarda sukut ko'pincha qahramonning ichki holatini ochishda ishlatiladi. Qahramon jim qoladi, lekin o'quvchi bu jimlik ortida qanday iztirob, qo'rquv yoki sevgi yashiringanini his etadi. Masalan, Abdulla Qahhor, Chingiz Aytmatov, Xurshid Do'stmuhammad kabi adiblarning asarlarida jimlik psixologik kuchga ega.

Sukutning estetik funksiyasi esa badiiy matnda pauza, dramatik to'xtalish sifatida namoyon bo'ladi. U asar ritmini, hissiy ohangini boshqaradi, o'quvchini fikrlashga undaydi. Shu jihatdan sukut – bu so'z bilan aytilmagan, ammo o'quvchiga "his qildirilgan" so'zdir.

Adib uchun sukut – bu so'zdan kuchliroq vosita. U bilan adib o'quvchiga tafakkur qilish, to'ldirish imkonini beradi.

Sukutning axloqiy-ijtimoiy va semiotik funksiyalari

Sukut ba'zan axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq ma'nolarni ifodalaydi. Masalan, ayol

qahramonning jimligi – hayo, sabr, e'tiqod yoki axloqiy yuksaklik belgisi bo'lishi mumkin.

Misol: Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romanida Kumushning jimligi – uning sabrini, iffatini ifodalaydi (Qodiriy A, 1926).

Ijtimoiy jihatdan esa sukut norozilik, itoat, qo'rquv yoki passiv qarshilik belgisi sifatida chiqadi.

Semiotik funksiyasi esa shundan iboratki, sukut belgilar tizimida mustaqil "belgi"ga aylanadi. U so'z aytilmagan joyda subtekst yaratadi – ya'ni yashirin, ramziy ma'noni shakllantiradi.

Xulosa

Sukut badiiy matnda passiv holat emas, balki faol nutq aktidir. U asar mazmunini chuqurlashtiradi, obrazni boyitadi, dramatik kuchni oshiradi. Adib sukut orqali so'zdan ortiq ma'no beradi.

Sukut quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- *Kommunikativ* – so'zsiz axborot yetkazadi;
- *Psixologik* – qahramonning ichki dunyosini ochadi;
- *Estetik* – asar ohangini, ritmini belgilaydi;
- *Axloqiy-ijtimoiy* – qadriyat va sabr ramziga aylanadi;

- *Semiotik* – yashirin, ramziy ma'no yaratadi.

Demak, badiiy matnda sukut – bu jimlik emas, so'zsiz so'z, mazmunsiz pauza emas, balki mazmun yaratuvchi vositadir.

Sukut – bu so'zsiz so'zdir. U fikrni yashirin tarzda, his-tuyg'u orqali yetkazadi. Inson hayotida ham, badiiy matnda ham sukut – chuqur ma'noga ega bo'lgan muloqot vositasi, ruhiy va estetik kuch manbai hisoblanadi. Sukut badiiy matnda passiv holat emas, balki faol nutq aktidir. U qahramonning ichki dunyosini, muallifning g'oyasini, asarning hissiy kuchini chuqurlashtiradi.

Sukut quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- *Kommunikativ* – so'zsiz axborot yetkazadi;
- *Psixologik* – ichki kechinmani ifodalaydi;
- *Estetik* – dramatik ohang va ritm yaratadi;
- *Axloqiy-ijtimoiy* – irodaviy, ma'naviy holatni bildiradi
- *Semiotik* – yashirin ma'no va subtekstni hosil qiladi.

Shunday qilib, badiiy matnda sukut – bu so'zsiz so'z, jimlikdagi ma'no, ruhiy chuqurlik ifodasidir. Adabiyotda har bir so'zdan ham, jimlikdan ham ma'no topgan o'quvchi – haqiqiy badiiy tafakkur egasidir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.
2. Searle, J. R. (1969). *Speech acts and pragmatics*. Cambridge University Press.
3. Qahhor, A. (1983). *Tanlangan asarlar*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
4. Do'stmuhammad, X. (2001). *Qiyomat qarz*. Toshkent.
5. Karimov, M. (2019). Badiiy matnda sukutning stilistik funksiyalari. *Filologiya masalalari*, (2), 45-52.
6. Qodiriy, A. (1926). *O'tgan kunlar*. Toshkent: Adabiyot nashriyoti.